

УДК 378.661(477-25):372.8:616.314-053.2

Харьков Л.В., д.мед.н., проф., член-кор. НАМНУ, Яковенко Л.М., д.мед.н., проф.,
Чехова І.Л., к.мед.н., доц.
Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, Київ
Kharkov L.V., Yakovenko L.M., Chekhova I.L.
O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv

20-річний досвід роботи кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії дитячого віку Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця

20 YEARS EXPERIENCE of SURGICAL DENTISTRY and MAXILLOFACIAL SURGERY of CHILDHOOD NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY

Адреса для кореспонденції:
Яковенко Людмила Миколаївна
e-mail: Yakovenko_LN@ukr.net

РЕЗЮМЕ: Розглядається історія заснування та 20-річний досвід роботи кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії дитячого віку Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, зазначені шляхи подальшого розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кафедра хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії дитячого віку, Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця.

SUMMARY: The foundation and the results of 20 years of work department of surgical dentistry and maxillofacial surgery of childhood National Medical University, ways of further development.

KEY WORDS: department of surgical dentistry and maxillofacial surgery of childhood, National Medical University.

Кафедра хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії дитячого віку Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця відзначила у грудні 2014 р. символічний, 20-річний ювілей. Її історія починається із заснування дитячої клініки на кафедрі хірургічної стоматології Київського медичного інституту, необхідність створення якої виникла ще у 1962 р. у зв'язку зі зростанням кількості дітей із вродженими та набутими захворюваннями щелепно-лице-

вої ділянки (ЩЛД) та особливостями надання спеціалізованої допомоги. На той час такі діти лікувалися разом із дорослими. Дитяче відділення на 30 ліжок було відкрито на базі дитячої клінічної лікарні (ДКЛ) №2 у 1980 р. зусиллями професора Ю.Й. Бернадського, а також доцентів Р.Н. Чеховського і Д.В. Дудка. А вже у 1983 р., завдяки клопотанням професорів Д.В. Дудка та Л.В. Харькова, дитяче щелепно-лицеве відділення було розширене до 60 ліжок і переведено в

ДКЛ №14 («Охматдит»). У 1986 р. на базі цього відділення організовано Республіканський центр з надання допомоги хворим з вродженими та набутими захворюваннями щелепно-лицевої ділянки (далі – центр), який тепер функціонує у новій будівлі лікарні на вул. Підвисоцького 4-Б, де продовжується робота за основними науковими напрямками дитячої хірургічної стоматології. Від початку відкриття відділення на його базі проводяться практичні заняття для

студентів та лікарів-інтернів стоматологічного факультету, а саме викладання питань дитячої хірургічної стоматології.

Результати наукових розробок, захист докторських та кандидатських дисертацій, викладання питань дитячої хірургічної стоматології стали вагомим підґрунтям для створення кафедри дитячої хірургічної стоматології, потреба в якій давно назріла, і яка була створена лише 1994 року за наказом ректора Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця. Клінічними базами її стали дитяче щелепно-лицеве відділення ДКЛ №7 та дитячий кабінет стоматологічної поліклініки НМУ. Кафедра такого профілю була тоді єдиною в Україні. Враховуючи проведену велику організаційну роботу, за наказом МОЗ України №317 від 09.11.1998 р., кафедра стала опорною. Від 2003 року, згідно з наказом ректора НМУ, кафедра має офіційну назву – хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії дитячого віку.

З дня заснування і дотепер кафедру очолює член-кореспондент НАМН України, д.мед.н., проф. Л.В. Харьков. Під його керівництвом сформувався згуртований колектив: проф. Л.М.

Яковенко (відповідальна за науково-дослідну та роботу кафедри як опорної), доц. І.Л. Чехова (відповідальна за навчально-методичну роботу та виробничу практику), доц. В.П. Єфименко (відповідальний за лікувальну роботу у стаціонарі), ас. Н.В. Кисельова (секретар кафедри), ас. Р.І. Єгоров (відповідальний за ФПК, профорг кафедри), ас. І.М. Сульженко (відповідальна за лікувальну роботу на поліклінічній базі), ас. Г.М. Коротченко (завідувач дитячого щелепно-лицевого відділення), ас. В.А. Соколовський (ортодонт), ас. Р.М. Передрій, ас. С.І. Ратушна.

Співробітниками кафедри розроблені типова програма з дисципліни та робочі навчальні програми для студентів 4 та 5 курсів стоматологічного факультету, програма з виробничої практики, програма підготовки клінічних ординаторів і аспірантів. Створені блоки лекцій відповідно до тематики вивчення дисципліни для студентів 4 та 5-го курсів стоматологічного факультету. Видані методичні рекомендації з практичних занять для студентів VII, IX, X семестрів стоматологічного факультету та викладачів, створені тестові завдання (кількістю понад

3600) відповідно до ліцензійних іспитів «Крок-2» та «Крок-3», ситуаційні завдання для складання підсумкового модульного контролю та підготовки до державного іспиту українською, російською та англійською мовами. Проведена координаційна робота з викладання дисципліни із спорідненими кафедрами медичних ВНЗ України. Розроблено нормативний документ – нову освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника медичного вищого навчального закладу. З затвердженням плану навчання за кредитно-трансферною системою у 2010 р. співробітниками кафедри написані типова та робочі навчальні програми з дитячої хірургічної стоматології та пакет необхідних для навчання студентів документів. Щороку на кафедрі навчається близько 700 студентів 4-го і 5-го курсів стоматологічного факультету, з них 110 – з країн Азії та СНД. Існування стаціонарної та поліклінічної бази дозволяє викладачам навчати студентів особливостям надання допомоги пацієнтам як на амбулаторному прийомі, так і спостерігати етапи лікування дітей, що поступають у щелепно-лицеве відділення

для планових оперативних втручань та взяти безпосередню участь у лікувально-діагностичному процесі.

Для ефективного навчання студентів написані та видані перший в Україні та на території СНД підручник з дитячої хірургічної стоматології українською (2003 р. та 2015 р. – 2 видання), російською (2005 р.), англійською (2015 р.) мовами, довідник хірурга-стоматолога (2002 р. – I видання; 2003 р. – II видання; 2008 р. – III видання; 2013 р. – IV видання). Видані монографії: «Хирургическое лечение врожденных несращений нёба» (1992 р.), «Клеевые соединения в челюстно-лицевой хирургии» (1993 р.); Д. Сабо (под ред. чл.-кор. НАМН Украины, проф., д.м.н. Л.В. Харькова) «Хирургия полости рта и челюстно-лицевой области» (2004 р.); «Диагностика и лечение травматических поврежденных мышечного отростка нижней челюсти у детей» (2010 р.). Для студентів лікувальних та педіатричних факультетів, лікарів-інтернів у 2009 р. виданий підручник «Основи стоматології». Користуються значною увагою у студентів, лікарів-інтернів та лікарів-стоматологів «Атлас хирургических стоматологических заболеваний челюстно-лицевой области у детей» (2013 р.) та «Ошибки и осложнения в терапевтической и хирургической стоматологии детского возраста» (2015 р.).

Окрім навчально-методичної, кафедра займається лікувальною та науково-дослідною роботою. Основну частину планових оперативних втручань у клініці виконують співробітники кафедри – в середньому за рік проводять понад 500 планових операцій, консультують біля 800 пацієнтів. За 20 років прооперовано близько 12 480 дітей із захворюваннями щелепно-лицевої ділянки, що становить 87% від усіх операцій, проведених у клініці.

На підставі угоди лікарня забезпечує клініку медикаментами, діагностич-

ною і лікувальною апаратурою, що сприяє наданню кваліфікованого лікування. Зокрема, співробітники кафедри для проведення лікувальної і науково-дослідної роботи використовують рентгенівську апаратуру та УЗД обладнання компанії «Аloka», волоконно-оптичний освітлювач компанії «Striker», міотестер та ін. Однак, фінансування міської лікарні таке, що на придбання нової апаратури і сучасних лікарських препаратів коштів недостатньо. Тому пошуки інших джерел фінансування допомагають вирішувати деякі проблеми в цьому аспекті. Благодійну допомогу у 1995 р. надав «Rocking Horse» (США) – це ремонт операційної і оснащення її операційним столом, безтіньовими лампами, електромікропилою, а також придбання стоматологічної установки і комп'ютера. Благодійний фонд «God's Hidden Treasure» (Божі приховані скарби) зі США протягом 2001-2003 рр. допомагав відділенню інструментарієм і витратними матеріалами медичного призначення, а також подарував цифровий фотоапарат.

На базі клініки кафедри ДКЛ №7 у 2001 р. організований єдиний в Україні міський пункт невідкладної медичної допомоги, де цілодобово надається швидка спеціалізована допомога дітям з травматичними ушкодженнями м'яких тканин та щелеп, запальними захворюваннями ЩЛД. У середньому за рік лікарі травматологічного пункту приймають біля 5 тисяч маленьких пацієнтів. Ця цифра за останні 20 років становить 223 609 хворих, з них було прооперовано 69 440. Існування такого спеціалізованого пункту невідкладної допомоги зводить до мінімуму кількість ускладнень, пов'язаних з некваліфікованою та несвоєчасною діагностикою захворювань, а також неправильною тактикою їх лікування. Травматологічний пункт використовується як база для проведення виробничої практики студентів 4-го

та 5-го курсів стоматологічного факультету. Студенти, перебуваючи на прийомі разом з черговим лікарем, набувають навичок спілкування з пацієнтами, проводять діагностику та диференційну діагностику, визначають лікувальну тактику при травматичних і запальних захворюваннях, закріплюють основні мануальні навички, необхідні в подальшій практичній роботі – проводять анестезії, видаляють зуби, ушивають рани, розкривають абсцеси та ін. Використання бази клініки для роботи студентського гуртка допомагає майбутнім молодим лікарям визначити правильність мотивації вибору спеціальності, оцінити свої можливості з позицій практичного лікаря. Окрім стаціонарної бази, співробітники кафедри працюють у дитячому кабінеті хірургічного відділення Стоматологічного медичного центру НМУ ім. О.О. Богомольця (вул. Зоологічна, 1). Хірургічні втручання тут за показаннями здійснюють не тільки під місцевим, а й загальним знеболенням, що дозволило розширити спектр захворювань, лікування яких потребує анестезіологічного забезпечення. Це запальні захворювання та травми щелеп, зубів, захворювання слинних залоз, пухлини та пухлиноподібні утворення м'яких тканин і кісток; запальні захворювання скронево-нижньощелепного суглоба. Асистенти дитячого хірургічного кабінету І.М. Сульженко та Р.М. Передрій надають допомогу пацієнтам зі складними випадками. Проведені ними дослідження застосовуваних анестезуючих речовин визначили найефективніші для проведення місцевого знеболення у дітей. За останні 20 років прийнято 48 190, проконсультовано 16 772 дитини, надана спеціалізована допомога 15 344 маленьким пацієнтам.

Колектив кафедри проводить науково-дослідну роботу за основними напрямками: діагностика та лікування судинних пухлин м'яких тканин і

щелеп, запальних процесів та травматичних пошкоджень тканин ЩЛД, анкілозу та вторинного деформуючого остеоартрозу (ВДОА) скронево-нижньощелепного суглоба (СНЩС), вирішення проблем раннього хірургічного лікування дітей з вродженими незрощеннями губи та піднебіння (ВНГП). За період з 1985 по 2014 рр. співробітниками захищено 5 докторських, 9 кандидатських дисертацій. Продовжується наполеглива праця над вдосконаленням застосовуваних та розробками нових ефективних методик хейло- та ураностафілопластики, способів ліквідації залишкових та вторинних дефектів піднебіння. В основу лікування вроджених захворювань у дітей покладений принцип комплексності, своєчасності, ефективності та щадності всіх видів втручань. Проведене порівняння результатів багатоетапного і одномоментного хірургічного лікування дітей з різними формами ВНГП свідчить про ефективність симультанних операцій в ранньому віці, їх високу результативність і значні анатомо-функціональні та естетичні результати, а саме: зменшення кількості післяопераційних дефектів і деформацій верхньої губи та носа, хворих з велофарингеальною недостатністю. Тільки за останнє десятиріччя розроблено та впроваджено в практику 31 нових, оригінальних методів, на які видано патенти України та захищено чотири кандидатські дисертації з проблем лікування вроджених вад розвитку. Реабілітація дітей з ВНГП – процес тривалий і закінчується приблизно у віці 15–17 років. Увесь цей час діти проходять послідовні етапи лікування та реабілітації: хірургічної (коригуючі операції на носі, губі, закриття дефектів піднебіння і коміркового відростка), ортодонтичної (виготовлення апаратів різних конструкцій), логопедичної, психологічної. Значний внесок у логопедичну реабілітацію дітей з вродженими вадами верхньої губи та піднебіння зробила логопед

А.І. Дубініна, яка розробила методику роботи з дітьми до та після оперативних втручань на губі та піднебінні. Укладена спільна угода з кафедрою логопедії інституту корекційної педагогіки і психології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова за темою «Система комплексної медико-психолого-педагогічної діагностики та корекції мовного розвитку дітей раннього віку з вродженими незрощеннями верхньої губи та піднебіння». Очікуваними результатами співробітництва стане розробка системи багатопрофільної і комплексної реабілітації дітей із ВНГП.

У 2004 р. за ініціативою проф. Л.В. Хартюкова і при активній допомозі психолога Б.С. Біндер створена громадська організація дітей з вродженими вадами лица та їх сімей «Родинні світи». Тут об'єднали свої зусилля не тільки батьки і самі діти, а й психологи, соціальні працівники. Вони налагодили зв'язок із пологовими будинками, організували групи взаємодопомоги, проводять екскурсії, семінари, свята, співпрацюють з ліцеєм «Лідер» №171, тобто активно займа-

ються соціальною реабілітацією таких дітей.

У 2012 р. за ініціативою асистента кафедри, лікаря-ортодонта В.А. Соколовського було створено благодійний фонд «Здоров'я та гармонія», завданням якого є забезпечення допомоги дітям з вродженими вадами розвитку ЩЛД. Це насамперед сироти, вихованці дитячих будинків, діти з малозабезпечених та багатодітних сімей. Для них проводяться безкоштовні заняття з англійської мови та бойових мистецтв, психологічні тренінги, екскурсії. За роки існування допомогу отримали близько 200 дітей, проведено 262 безкоштовні юридичні консультації батьків пацієнтів, проліковано дітей на суму 160 000 грн.

Сьогодні питання діагностики та лікування гемангіом ЩЛД набули особливого значення. Ще 20 років тому для діагностики гемангіом, окрім клінічних ознак, зазвичай використовували пункцію та КТ, а для лікування, в більшості випадків – видалення або склерозивну терапію 70° етиловим спиртом за Бернадським. В останні роки серед судинних новоутворень виділені судинні гіперплазії та маль-

формації, що дало можливість розширити показання до консервативних методів лікування окремих форм. Наші дослідження довели, що необхідним початковим діагностичним методом для всіх судинних новоутворень є доплерографія, яка дозволяє виділити ті, що успішно піддаються медикаментозній терапії. Так, при лікуванні судинних гіперплазій застосування пропранололу та неселективних β -адреноблокаторів дозволило без хірургічного втручання досягти інволюції новоутворення. Співробітництво з інститутом нейрохірургії дозволило проводити рентгенодovasкулярну оклюзію привідних судин артеріовенозних мальформацій, що оптимізувало проведення подальших органозберігаючих втручань на щелепах внаслідок зменшення крововтрати. Результати досліджень з цієї проблеми захищені 4 патентами України та 2 внесені до реєстру галузевих нововведень.

За останні роки значно зросла кількість травматичних ушкоджень ЩЛД у дітей. Серед них особливу групу становлять пацієнти з переломами виросткового відростка нижньої щелепи у зв'язку з труднощами їх виявлення. У 30% випадках таких переломів звичайними рентгенологічними укладками вони не діагностувались. Використані нами сучасні методи дослідження дозволили у всіх таких пацієнтів діагностувати перелом та визначити тактику лікування. Запропоновано сучасний щадний метод лікування переломів зі зміщенням голівки щелепи більше 30° і новий метод іммобілізації нижньої щелепи за допомогою сплїнт-системи, без травмування тканин пародонта. На розроблені методи лікування видано 3 патенти України та 3 внесені до реєстру галузевих нововведень.

Перспективним напрямком наукової діяльності кафедри виявилось

дослідження первинно-кісткових захворювань СНЩС, складність клінічної картини яких, зумовлює до 70% діагностичних помилок на догоспітальному етапі. Запропонований діагностично-лікувальний комплекс для дітей з первинно-кістковими захворюваннями СНЩС та ВДОА визначає критерії вибору лікувальної тактики і методу оперативного втручання. Розроблені нами щадні методики оперативного лікування ВДОА та анкілозу СНЩС дозволили зберегти висоту гілки нижньої щелепи, відновити функцію суглоба та потенцію росту нижньої щелепи внаслідок збереження неушкоджених елементів суглоба у 90% дітей. Результати досліджень в цьому напрямку захищено 4 патентами України та 4 внесені до реєстру галузевих нововведень.

Співробітниками кафедри за 20 років написано загалом 23 монографії, опубліковано 200 статей у вітчизняних та іноземних журналах, зроблено 135 виступів на вітчизняних і міжнародних симпозиумах, з'їздах та конференціях, підготовано 87 тез доповідей, отримано 63 авторських свідоцтва та патенти на винаходи, 58 галузевих нововведень.

Результати досліджень, які проводять співробітники кафедри, впроваджені в практику щелепно-лицевих стаціонарів Києва, Львова, Івано-Франківська, Донецька, Дніпропетровська (Україна), Санкт-Петербурга, Москви, Краснодар, Пермі (Росія), Алмати (Казахстан), Бішкека (Киргизія), Риги (Латвія), Баку (Азербайджан) та ін. Наукові досягнення неодноразово обговорювались на міжнародних симпозиумах в Німеччині, Голландії, Швеції, Італії, Чехії, Великій Британії, Польщі, Кубі, Франції, Сирії, Кувейті.

Науково-дослідна робота, яка проводиться співробітниками кафедри,

дозволяє знайти оптимальні методи співробітництва з іншими вітчизняними та закордонними інститутами, лабораторіями. Так, у 2014 р. укладено дворічну угоду та розпочато дослідження з відділом загальної та молекулярної патофізіології інституту фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України (зав. — академік О.О. Мойбенко). Вже сьогодні визначено рівень експресії генів, які відповідають за регенерацію тканин при їх незрощеннях. Дослідження доводять необхідність проведення передопераційної медикаментозної підготовки для підвищення функціонального результату втручання. Планується також сумісна робота з цим відділом стосовно проблеми диференційної діагностики фіброзної дисплазії, а саме проведення медико-генетичних досліджень, які, можливо, дадуть відповідь на питання про природу (пухлинну або запальну) цього важкого у лікуванні захворювання. Співробітництво з відділом розробки лазерів НТІ «Квант» (зав. — к.т.н. Я.М. Піронон), започатковане у 2015 р., у перспективі може визначити показання та спектр використання хірургічних лазерів у лікуванні кісткових пухлин, а також можливість стимуляції репаративного остеогенезу.

Нещодавно укладено угоду про співробітництво з Південноамериканським центром лікування дітей з вродженими вадами розвитку ЩЛД «Centrino», метою якої є обмін досвідом та навчання щелепно-лицевих хірургів, ортодонтів та логопедів, як групи спеціалістів, що здійснюють комплексну реабілітацію таких пацієнтів.

На сьогодні співробітники кафедри — це колектив односторонців, колег, науковців, яким під силу вирішувати нагальні навчальні, лікувальні та наукові проблеми.